

H.A. Drielsma en W. Snijders over wilsrechten

1. Inleiding

Uit de publicaties die in het WPNR zijn verschenen over de wilsrechten, blijkt dat het begrip niet eenvoudig is af te bakenen. In 1940 opent H.A. Drielsma zijn bijdrage in het WPNR over wilsrechten met de opmerking: “Het is slechts korten tijd geleden dat prof. Eggens in ons Weekblad opmerkte, dat het begrip der wilsrechten ten onzent nog niet voldoende ontwikkeld is.”¹ De afbakening van het begrip wilsrechten zal Drielsma bezig blijven houden. In 1946 zal hij in het WPNR wederom schrijven over de wilsrechten,² en in 1976 nogmaals, maar dan in het NJB.³ In 1999, twintig jaar geleden, en bijna zestig jaar ná de eerste publicatie van Drielsma, wijdt W. Snijders in het WPNR eveneens een (omvangrijke) publicatie aan de wilsrechten.⁴

2. Drielsma

In zijn eerste publicatie rangschikt Drielsma onder verwijzing naar het proefschrift van Rupke⁵ en het handboek van Suijling⁶ de wilsrechten onder de subjectieve rechten, en benoemt de wilsrechten als de “rechten op wilsvorming, bevoegdheden om wijziging in den rechtstoestand te brengen.” Kenmerkend aan de wilsrechten is dat zij op grond van een door de gerechtigde afgelegde verklaring een bepaald rechtsgevolg in het leven doen treden. Als een subjectief recht beschouwt Drielsma “iedere bevoegdheid welke rechtens betekenis kan hebben,” waaronder ook bevoegdheden buiten het vermogensrecht, zoals de vertegenwoordigingsbevoegdheid in het familierecht. Drielsma gaat vervolgens in op de vraag of wilsrechten van vermogensrechtelijke aard onder de definitie van art. 555 BW (oud) vallen, een bepaling die vergelijkbaar is met het huidige art. 3:1 BW.⁷ Hij concludeert dat wilsrechten van vermogensrechtelijke aard onder art. 555 BW (oud) vallen, omdat het gaat om subjectieve vermogensrechten, die het voorwerp van eigendom kunnen zijn zoals bedoeld in art. 555 BW (oud).⁸ Drielsma werkt deze stelling aan de hand van de rechtspraak van de Hoge Raad uit ten aanzien van het recht op de legitieme portie, de bevoegdheid tot vernietiging van rechtshandelingen en ontbinding van overeenkomsten en het recht uit hoofde van een derdenbeding. Ten slotte onderscheidt hij het wilsrecht van ‘de loutere verwachting’, zoals in het geval van een begunstigde uit hoofde van een levensverzekering (indien nog herroepelijk) en de rechten van een verwachter uit hoofde van een tweetrapsmaking.⁹ Volgens hem zijn wilsrechten voor overgang vatbaar krachtens erfopvolging en boedelmening, komen zij in aanmerking voor de berekening van de legitieme portie, kunnen zij worden gelegateerd, verkocht en geschonken, zijn zij vatbaar voor executie en kan daarvan afstand worden gedaan, eigenschappen die ook aan zaken worden toegedicht.¹⁰ Zijn tweede publicatie¹¹ schrijft Drielsma naar aanleiding van een

in 1942 verschenen arrest van de Hoge Raad over het ‘teeltrecht’.¹² Op grond daarvan zet Drielsma zijn eerdere opvattingen over het wilsrecht (en het subjectief recht) kracht bij.¹³

Drielsma is gefascineerd door het wilsrecht als zodanig. Hij verdedigt het standpunt dat wilsrechten van vermogensrechtelijke aard te beschouwen zijn als – wat wij noemen – goederen (art. 3:1 BW). Drielsma houdt zich in deze twee bijdragen niet bezig met een doelmatige afbakening van het begrip wilsrecht. Hij verstaat onder een wilsrecht ieder subjectief recht op grond waarvan de gerechtigde door middel van een eenzijdige rechtshandeling een wijziging in een rechtstoestand kan brengen. Omdat het begrip subjectief recht voor hem *iedere bevoegdheid* omvat die rechtens betekenis heeft, is een wilsrecht daarom in beginsel iedere bevoegdheid op grond waarvan de gerechtigde door middel van een eenzijdige rechtshandeling een wijziging in een rechtstoestand kan brengen.¹⁴ Een ruime opvatting derhalve.

In zijn bijna dertig jaar later verschenen publicatie in het NJB over optierechten brengt Drielsma een belangrijke beperking aan. Die volgt uit de beperking van het begrip subjectief recht, zoals bepleit door E.M. Meijers in zijn Algemene Begrippen van het Burgerlijk Recht uit 1948.¹⁵ In die zienswijze is niet iedere bevoegdheid tevens een subjectief recht, maar omvat het begrip bevoegdheid meer dan het

1. H.A. Drielsma, ‘Beschouwingen over eenige wilsrechten in verband met art. 555 B.W.’, *WPNR* 1940/3682, p. 313-315 en *WPNR* 1940/3683, p. 321-323.
2. H.A. Drielsma, ‘Nog enige aantekeningen omtrent de wilsrechten’, *WPNR* 1946/3929, p. 146-147 en *WPNR* 1946/3930, p. 153-155.
3. H.A. Drielsma, ‘De optierechten in het nieuwe vermogensrecht’, *NJB* 1975/15, p. 491-494.
4. W. Snijders, ‘Wilsrechten, in het algemeen en in het nieuwe erfrecht (I), (II) en (III)’, *WPNR* 1999/6365, p. 558-565, *WPNR* 1999/6366, p. 583-589, *WPNR* 1999/6367, p. 601-608.
5. G.W. Rupke, *Wilsrechten* (diss. Utrecht), 1914.
6. J.Ph. Suijling, *Inleiding tot het Nederlands recht I*, nrs. 48, 58 en 303. Suijling was de promotor van Rupke.
7. Art. 555 BW (oud) bepaalde: “De wet verstaat door zaken alle goederen en regten welke het voorwerp van eigendom kunnen zijn.”
8. Respectievelijk Drielsma 1940, p. 314-315.
9. Met een fraaie nuancering op grond van de rechtspraak van de Hoge Raad. Ik kom daar een andere keer op terug.
10. Respectievelijk Drielsma 1940, p. 321-23 en vgl. p. 314.
11. Dit WPNR-nummer (1946/3929) bevat ook het ‘In Memoriam’ voor Prof. Mr. Paul Scholten.
12. Waarin de Hoge Raad bepaalt dat ook al kan het teeltrecht niet worden overgedragen, en daarom ook niet worden geëxecuteerd, het t desalniettemin tot het faillissementsvermogen kan behoren. Zie HR 27 februari 1942, *NJ* 1942/350.
13. Drielsma 1946, p. 146-147. Hij gaat wederom in op de legitieme portie en de levensverzekering, Drielsma 1946, p. 154-155.
14. Drielsma 1940, p. 313, r.k. en 1946, p. 146 r.k.
15. Zie E.M. Meijers, *Algemene Leer van het Burgerlijk Recht. Deel 1: De Algemene Begrippen van het Burgerlijk Recht*, Leiden: Universitaire Pers Leiden 1948p. 75 e.v. Vgl. T.M., *Parl. Gesch. Boek 3*, p. 89, nt. 1.

begrip subjectief recht.¹⁶ Indien een subjectief (vermogens)recht bijvoorbeeld bestaat uit een bundel van bevoegdheden, zoals een vorderingsrecht dat (mede) de inningsbevoegdheid omvat, zijn de afzonderlijke bevoegdheden niet óók subjectieve rechten. Een bevoegdheid dient ook bijzonder te zijn, om als een subjectief recht te kwalificeren: bevoegdheden die aan iedere persoon toekomen, zoals de testeerbevoegdheid, zijn daarom geen subjectieve rechten. Een bevoegdheid is (pas) een subjectief recht als de desbetreffende bevoegdheid krachtens een bijzondere rechtshandeling of een bijzonder rechtsfeit ontstaat, aldus Meijers.¹⁷ De bevoegdheid is een subjectief recht als deze “noch aan een ieder toekomt, noch regelmatig aan een bepaalde rechtsbetrekking verbonden is”.¹⁸ Bestaat een subjectief recht uit één bevoegdheid, dan is de bevoegdheid het subjectieve recht.

Worden de wilsrechten in deze mal van het subjectieve recht gegoten, dan levert dat uiteraard een aanzienlijke beperking op. Ingegeven door de drang om het begrip wilsrecht op een doelmatige wijze af te bakenen (en daarmee het begrip onderscheidend vermogen te geven), verwoordt Drielsma het in 1975 als volgt:

“Wil het begrip wilsrecht voor het vermogensrecht hanteerbaar zijn dan zal het voor wat het vermogensrecht betreft beperkingen moeten ondergaan. Zuiver personen- of familierechtelijke figuren zoals het recht een kind te erkennen blijven buiten aanmerking. Voorts zal de verandering in de rechtstoestand het gevolg moeten zijn van een éézijdige verklaring, zodat bijv. het aangaan van een dading [schikking, JWAB] niet als het uitoefenen van een wilsrecht valt aan te merken. Verder dient de uitoefening wijziging in een concrete relatie met een bepaald persoon te brengen. Dit is niet het geval met een uit de algemene rechtsbevoegdheid van de rechtssubjecten voortvloeiende bevoegdheid in abstracto, zoals de testeerbevoegdheid. Ook moet er sprake zijn van een zelfstandig recht. Een bevoegdheid, die een eigenschap van een andere vormt, zoals de bevoegdheid een vorderingsrecht tot gelding te brengen, valt er dus evenmin onder.”¹⁹

3. Snijders

De ongetwijfeld bekendste en meest gezaghebbende publicatie over de wilsrechten is die van Snijders in het WPNR uit 1999, verschenen ná de invoering van het huidige BW. In deze publicatie bespreekt Snijders de soorten wilsrechten, alsmede hun ‘eigenschappen’, zoals de wijze van uitoefening en overdraagbaarheid, en gaat daarbij in het bijzonder in op de wilsrechten in het erfrecht.²⁰

Snijders vermeldt dat hij – in afwijking van andere schrijvers – “de term wilsrecht voor het doel van het

onderhavige onderzoek zo ruim mogelijk [heeft] opgevat.”²¹ Snijders vertrekt daarmee vanuit een ander punt dan waarmee Drielsma in zijn publicatie in 1975 is geëindigd.²² Net zoals Drielsma dat in 1940 en 1946 nog aannam,²³ is volgens Snijders *ieder* bevoegdheid die de bevoegde persoon de mogelijkheid geeft om eenzijdig verandering te brengen in een rechtstoestand, een subjectief wilsrecht. Het leidt tot een aanzienlijke lijst met wilsrechten. Deze lijst is bovendien, in de woorden van Snijders, “zeker niet uitputtend”. Snijders komt tot de volgende opsomming van mogelijke wilsrechten in het vermogensrecht, dus los van bijvoorbeeld de wilsrechten in het erfrecht: (a) allerlei ‘toeëigeningsrechten’; (b) allerlei bevoegdheden tot het aangaan van overeenkomsten; (c) de bevoegdheid tot aanvaarding van een derdenbeding; (d) optierechten (zoals het recht van wederinkoop); (e) de bevoegdheid tot het verlenen van een volmacht en daarmee samenhangende bevoegdheden; (f) bevoegdheden tot het beëindigen van rechtsbetrekkingen; (g) de bevoegdheid tot opschorting; (h) de bevoegdheid tot verrekening; (i) de bevoegdheid tot ingebrekestelling en omzetting; (j) het keuzerecht bij de alternatieve verbintenis; (k) diverse bevoegdheden tot het stellen van een redelijke termijn; (l) de bevoegdheid tot het inroepen of afstand doen van bevrijdende verjaring en het stuiten van de verjaring; (m) allerlei verschijningsvormen van de bevoegdheid tot het verlenen van toestemming; (n) de bevoegdheid tot het oprichten van een rechtspersoon; (o) het stemrecht; (p) de rechten van pand en hypotheek; (q) diverse bevoegdheden die samenhangen met beslag en executie; en (r) procesbevoegdheden. Het mag niet verbazen dat Snijders verzucht dat de wilsrechten “in allerlei opzichten zo uiteen[lopen] dat het moeilijk is vast te stellen wat

16. Deze gedachte werkt door in de leerstukken, zoals misbruik van *bevoegdheid* (M.v.T. Inv., Parl. Gesch. Boek 3 (Inv. Boek 3, 5 en 6 BW), p. 1032) en afstand van *recht*.

17. Meijers 1948, p. 84-86 en p. 143-147; en vergelijk T.H.D. Struycken, De numerus clausus in het goederenrecht (diss. Nijmegen; Serie Onderneming en Recht, deel 37), Deventer: Kluwer 2007, p. 481-484.

18. Meijers 1948, p. 143-147.

19. Drielsma 1975, p. 492.

20. Snijders 1999, p. 559-562, p. 562-565 en p. 583-587 In de regeling van de wettelijke verdeling (afdeling 4.3.1 BW, art. 4:19 t/m 4:22 BW), waar het als zodanig bekend staat. Zie daarover o.a. M.J.A. van Mourik (red.), Handboek Erfrecht, Deventer/Kluwer 2016, hoofdstuk V; en Asser/Perrick 4 2018/hoofdstuk 4.

21. Snijders 1999, p. 559, nt. 13 noemt Mellema-Kranenburg, Aaftink en Timmermans.

22. Verwijzingen naar de publicaties van Drielsma ontbreken in de bijdrage van Snijders.

23. Drielsma 1940, p. 313; Drielsma 1946, p. 417. Opmerkelijk genoeg is ook het begrip ‘subjectief wilsrecht’ bij Meijers ruimer dan zijn eigen begrip ‘subjectief recht’. Meijers benoemt o.a. de executiebevoegdheid van de hypotheekhouder, de testeerbevoegdheid van de erflater en de bevoegdheden om een rechtsverhouding uit overeenkomst te beëindigen als wilsrechten. Zie Meijers 1948, p. 95, p. 266; T.M., Parl. Gesch. Boek 3, p. 584 en p. 925; T.M., Parl. Gesch. Boek 3 (Inv. 3, 5 en 6), p. 1040. Zie daarover kritisch, W.L. Schenk, ‘Wilsrechten’, NJB 1961/30, p. 703-704 en p. 706; alsmede Drielsma 1975, p. 492, nt. 6; en vgl. voorts M.v.A. II, Parl. Gesch. Boek 3 (Inv. 3, 5 en 6), p. 1046.

ze anders gemeen hebben dan hun structuur: een bevoegdheid om eenzijdig verandering te brengen in een rechtstoestand,” en dat het bijvoorbeeld “moeilijk is om tot een algemene vuistregel te komen” voor de overdraagbaarheid en de overdracht van subjectieve wilsrechten.²⁴

Indien de latere zienswijze van Drielsma wordt toegepast op Snijders’ lijst van wilsrechten, als Ockhams’ scheermes, blijven daarvan over: de bevoegdheid tot aanvaarding van een (onherroepelijk) aanbod tot het aangaan van een overeenkomst (een optie) (b en d); de bevoegdheid tot het aanvaarden van een derdenbeding (c); het keuzerecht bij een alternatieve verbintenis (j); en het stemrecht (o). Bevoegdheden die geen subjectieve rechten zijn, daarentegen, zijn evenmin subjectieve wilsrechten, en vallen af. Dat geldt voor de aan een ieder toekomende bevoegdheden (a, b, e, n en r), de bevoegdheden die onderdeel uitmaken van een groter, zelfstandig geheel van bevoegdheden (a, i, k, l, m, p, q en r) en de bevoegdheden die gewoonlijk voorkomen in een rechtsverhouding (zie onder f, g, h, k en m). Dit is een aanzienlijke beperking, die het pad kan effenen voor meer structuur.

4. Afsluiting

De publicaties van Drielsma en Snijders roepen bewondering op. Beide auteurs hebben pionierswerk verricht en getracht op het begrip wilsrechten ‘grip’ te krijgen door categorieën en eigenschappen in kaart te brengen. De latere zienswijze van Drielsma heeft mijn voorkeur. Die leidt namelijk tot een vereenvoudiging van het begrip subjectief wilsrecht, waardoor het begrip hanteerbaar wordt.²⁵ Die benadering heeft onder meer ten grondslag gelegen aan mijn proefschrift over de rechtsgevolgen van stille cessie.²⁶

In deze zienswijze is een wilsrecht een subjectief recht, dat (in de kern) uit *één bevoegdheid* bestaat, die de rechthebbende de mogelijkheid geeft om eenzijdig verandering te brengen in een bepaalde rechtstoestand. De enkele wilsverklaring van de rechthebbende volstaat om het rechtsgevolg te bewerkstelligen, vandaar de benaming ‘wilsrecht’. Omdat het om een bijzondere bevoegdheid gaat, zal het wilsrecht steeds een verandering brengen in een bestaande rechtsverhouding.²⁷ Het wilsrecht wordt aldus jegens een of meer bepaalde personen uitgeoefend. Daaruit volgt dat de uitoefening van een subjectief wilsrecht een gerichte eenzijdige rechtshandeling is.²⁸ Indien het wilsrecht aan de definitie van art. 3:6 BW beantwoordt, zal het tevens een subjectief vermogensrecht zijn.

Staan op de schouders van Snijders en Drielsma kunnen nader twee hoofdcategorieën worden onderscheiden. De eerste categorie bestaat uit de *zelfstandige* wilsrechten (art. 6:219 lid 3 BW).²⁹ Voorbeelden

zijn een koopoptie, het recht op kredietruimte en het recht vanwege een derdenbeding.³⁰ De uitoefening ervan leidt tot het ontstaan van een overeenkomst.³¹ Deze wilsrechten zijn in de regel tevens vermogensrechten. De tweede categorie bestaat uit de *afhankelijke* wilsrechten. Voorbeelden zijn het bedongen keuzerecht bij een alternatieve verbintenis (art. 6:17 lid 2 BW), het recht om een vordering vervroegd opeisbaar te maken (vgl. art. 3:246 lid 2 BW, art. 477 lid 4 Rv) en de wilsrechten in het erfrecht (art. 4:19 t/m 4:22 BW). Deze wilsrechten zijn dienstig aan een bepaalde vordering of rechtsverhouding. Zij zijn in de regel ‘slechts’ subjectieve rechten.

Aan de hand van deze hoofdcategorieën kunnen algemene vuistregels worden geformuleerd. Ik licht dat toe aan de hand van de overdraagbaarheid en de overdracht van deze wilsrechten. Voor de overdracht van een zelfstandig wilsrecht is de medewerking vereist van degene die het optierecht heeft verleend, zo volgt uit de parlementaire geschiedenis.³² Dat vereiste is gerechtigd, omdat door de uitoefening van het wilsrecht een overeenkomst tot stand komt, met rechten en verplichtingen aan beide zijden (vgl. art. 6:159 BW). Indien sprake is van een afhankelijk wilsrecht, leent zich dat niet voor afzonderlijke overdracht, maar gaat dat van rechtswege over met de rechtsverhouding uit overeenkomst of de vordering³³ waaraan het verbonden is (art. 6:142 lid 2 BW),³⁴ tenzij de wet anders bepaalt (zoals bij de erfrechtelijk wilsrechten, zie art. 4:25 lid 5 BW). Ook bijvoorbeeld voor verpanding van en beslag op wilsrechten kunnen op deze wijze vuistregels worden geformuleerd. Het is de verwachting dat over het begrip wilsrechten in het WPNR nog niet het laatste woord gezegd zal zijn!

Prof. mr. J.W.A. Biemans*

24. Respectievelijk Snijders 1999, p. 559, p. 562 en p. 564.

25. Drielsma 1975, p. 492.

26. J.W.A. Biemans, *Rechtsgevolgen van stille cessie* (diss. Nijmegen; Serie Onderneming en Recht deel 65), Deventer: Kluwer 2011.

27. In deze zin ook Suijling, Rupke en Meijers (1948, p. 266) die het wilsrecht omschrijven als de bevoegdheid om door een wilsverklaring verandering in de rechtsbetrekkingen te brengen, aldus H.A.M. Aaftink, *Afstand van vermogensrechten* (diss. Utrecht), Deventer: Kluwer 1974, p. 64, nt. 140.

28. Vgl. H.K. Köster, ‘Poging tot een nadere analyse van enkele zogenaamde eenzijdige rechtshandelingen’, in: P. Abas e.a. (red.), *Non sine causa* (G.J. Scholten-bundel), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1979, p. 205, die met name ingaat op de uitoefening van subjectieve wilsrechten.

29. Aangeduid als een optie, zie T.M., *Parl. Gesch. Boek 6*, p. 876; Meijers 1948, p. 266.

30. Zie M.O., *Parl. Gesch. Boek 3*, p. 315.

31. Zie M.O., *Parl. Gesch. Boek 3*, p. 316.

32. Zie T.M., *Parl. Gesch. Boek 3*, p. 314.

33. Of een ander goed, zoals een aandeel met een stemrecht, vgl. M.v.A. II, *Parl. Gesch. Boek 3*, p. 672-673.

34. Zie T.M., *Parl. Gesch. Boek 6*, p. 528 en M.v.A. II, *Parl. Gesch. Boek 6*, p. 531.

* Hoogleraar Burgerlijk recht en Notarieel recht, Universiteit Utrecht, vaste medewerker van het WPNR. (J.W.A.Biemans@uu.nl)